

Latvijas Senāta Spriedumu birojs

Zinaida Indrūna

Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu (1938–1940)

Latvijas Senāta Spriedumu biroja
apkopotās spriedumu tēzes

2018

Latvijas Senāta Spriedumu birojs.
Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu (1938.–1940.).
Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 411 lpp.

Grāmatas idejas un pirmās daļas autore Mg.iur., phil. Zinaida Indrūna
Juridiskā redaktore Mg. iur. Signe Terihova

© Zinaida Indrūna, 2018
© Tiesu namu aģentūra, 2018

Izdevējs: Tiesu namu aģentūra
Baldones iela 1 B, Rīga, LV-1007
tnagramatas.tna.lv

Tirāžētājs: SIA "Jelgavas tipogrāfija"

ISBN 978-9934-508-54-7

Saturs

Priekšvārds (<i>D.Apse</i>)	5
I. Latvijas Senāta Spriedumu birojs (<i>Z.Indrūna</i>)	11
Ievads.....	13
1. Spriedumu biroja ģenēze	15
2. Spriedumu biroja instrukcija	18
3. Spriedumu biroja izveide un darbība	25
4. Spriedumu biroja materiālu publicēšana	36
5. Spriedumu biroja mantojums	39
6. Spriedumu biroja atziņu pārmantojamība	44
Kopsavilkums	54
Izmantotie avoti.....	55
Pielikumi	63
1.pielikums. Spriedumu biroja apkopotās tēzes un atziņas viena mēneša laikā.....	64
2.pielikums. Spriedumu biroja apkopoto tēžu un atziņu procentuālais sadalījums starp Senāta departamentiem.....	65
3.pielikums. Spriedumu biroja vadītājs un darbinieki	66
4.pielikums. Latvijas Senāta 1920.gada 16.jūlija spriedums Nr.20/56	75
5.pielikums. Latvijas Senāta atziņu izmantošana Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departamenta praksē	77
II. Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu (1938–1940) Latvijas Senāta Spriedumu biroja apkopotās spriedumu tēzes.....	85
Par grāmatā apkopoto Latvijas Senāta atziņu izmantošanu (<i>S.Terihova</i>).....	93
Izmantotie saīsinājumi un apzīmējumi	96
Civillikuma normas un Latvijas Senāta spriedumu tēzes	99
Likums par Civillikuma spēkā stāšanās laiku un pārejas laika noteikumi	337

Atslēgvārdu (zīmvārdu) alfabētiskais rādītājs	344
Tēzēs lietoto svešvārdu, vecvārdu un svešvalodā lietoto terminu un izteicienu skaidrojumi	378
Tēzēs minēto 1864.g. CL pantu un 1937.g. CL pantu salīdzinošais rādītājs	390
Tēzēm izmantoto un tēzēs minēto Latvijas Senāta nolēmumu rādītājs	393

Priekšvārds

Latvijas tiesību piemērošanas praksē un arī tiesiskajā domā vēl joprojām saskatāma vienkāršota izpratne par tiesību palīgavotiem un to nozīmi. Pietrūkst pētījumu par Latvijas tiesību avotu daudzveidību un to savstarpējo mijiedarbību Latvijas tiesību sistēmā. Tas veicina tiesību ignoranci. Tostarp, nepārzinot iepriekšējo un esošo tiesisko regulējumu, tiesību zinātnes un prakses tendences, arvien tiek pieprasīts šķietami jauns noregulējums.

Tiesību avotu daudzveidība, to normativitāte un savstarpējā mijiedarbība ir viens no galvenajiem katru tiesību sistēmu raksturojošiem elementiem. Savukārt tiesību sistēmu atšķirību noteicošais faktors lielā mērā atkarīgs no konkrētajā tiesību sistēmā dominējošiem un pakārtotajiem tiesību avotiem.

Tiesību avotu iedalījums pamatavotos un palīgavotos¹ norāda uz to atšķirīgo normativitāti konkrētajā tiesību sistēmā, taču šāds formālais iedalījums nenozīmē, ka kāds no atsevišķiem tiesību avota veidiem būtu mazāk svarīgs. Tie visi veido vienotu tiesību avotu sistēmu, kurā katrs elements ir saistīts ar citu, un tieši to savstarpējā mijiedarbība ietekmē tiesību tālāku attīstību.

Pēc valsts neatkarības atjaunošanas Latvijas tiesību sistēma reintegrējās Rietumu tiesību lokā (konkrētāk – kontinentālās Eiropas tiesību saimē), atgriežoties pie tam raksturīgās tiesību avotu un palīgavotu sistēmas, kurā īpašu vietu ieņem tiesu nolēmumi un tiesnešu atziņas.

Saskaņā ar likuma “Par tiesu varu” 16.pantu tiesu spriedumiem ir likuma spēks. Šāds formulējums kopā ar tiesību zinātnes atziņām palīdz klasificēt tiesas sprieduma vietu tiesību avotu vidū pat kā ieraduma tiesību augstāko formu. Arī iepriekš tiesību zinātnē norādīts, ka ilgstoši pielietoti līdzīgi tiesnešu spriedumi rada pastāvīgu jurisprudenci, kuras radītās tiesības atzīstamas par paražu tiesību augstāko formu.

Katrs labi argumentēts un metodoloģiski pareizi radīts spriedums norāda uz tiesneša iepriekšējās pieredzes nozīmīgumu tiesiskās domāšanas un tiesisko kopsakarību izpratnes veidošanā, uzsverot, ka tiesību jautājumi atkārtojas un tie jau ir tikuši atbildēti.

Tiesības rodas prakses rezultātā. Tiesas nolēmums kā ieraduma tiesību forma ietekmē, papildina un pat rada likumu. Vienlaikus arī visi faktori, kurus tiesnesis iesaistījis tiesību veidošanā, tālākattīstībā vai koriģēšanā un uz kuriem pamatojis savus argumentus un secinājumus, iegūst nozīmīgu vietu tiesību sistēmu veidojošo tiesību avotu daudzveidībā.

Tomēr noteicoša nozīme ir konstantai tiesu praksei, nevis atsevišķiem gadījumiem. Lai nodrošinātu Satversmes 91.pantā ietvertā vienlīdzības principa

¹ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. – Rīga: autora izd., 2004, 72.–73.lpp.

ievērošanu tiesas spriešanā un novērstu dažādu tiesisku seku radīšanu, tiesnesim, izspriežot konkrētu lietu, jāņem vērā arī šajā jautājumā pastāvošā tiesu prakse. Līdzīgu gadījumu izvērtēšana palīdz pareizi interpretēt piemērojamās tiesību normas.

Nepārtrauktības doktrīnas kontekstā tiesību sistēmas vienotības un pēctecības principa īstenošanai 1990./1991.gadā atjaunotajā Latvijas valstī būtiska nozīme ir Latvijas Senāta spriedumu studēšanai un tajā pausto atziņu apzināšanai, izvērtējot to piemērošanas iespēju mūsdienu praksē. Latvijas Senāta kā augstākās tiesu varas institūcijas veiktās tiesību normu interpretācijas nepieciešamību mūsdienās pamato vairāku starpkaru posmā pieņemto likumu (arī 1922.gada Satversmes) spēkā esība.²

Tiesību un tiesu prakses pēctecības principa piemērošanas paraugs ir pats Latvijas Senāts. Tā, piemēram, aplūkojot Administratīvā departamenta 1918.–1940.gada 1518 spriedumus un vērtējot to ietekmi uz tiesību jaunradi, tīpašu uzmanību jāpievērš atsaucēm uz iepriekšējo tiesu praksi. Tās apliecina arī Senāta ietekmēšanos no radniecīgu tiesību sistēmu prakses, kura var būt nozīmīga arī mūsdienu tiesību praksei.³

Taču attiecībā uz tiesu praksi pēctecības principa reāla funkcionēšana ir iespējama tikai tad, ja Latvijas Senāta nolēmumi ir publiski pieejami un ja tos izmanto gan tiesas, gan tiesību zinātnieki savos pētījumos.

Lielu ieguldījumu Latvijas Senāta lomas apzināšanā pēc valsts suverenitātes atjaunošanas devuši prof. Dītriha Andreja Lēbera (*Loeber*) pētījumi un darbi. Cita starpā tie apstiprina, ka Latvijas Senāta nolēmumu kvalitāte tika augstu novērtēta arī ārvalstīs. Vairāki no tiem tulkoti un popularizēti citu valstu juristu vidū. Nozīmīga bija arī šo nolēmumu ietekme uz zemāku instanču tiesu nolēmumu kvalitāti.

Pirms okupācijas Latvija skaidri apzinājās vienvēidīgas tiesu prakses nozīmīgumu. Sistemātiski tika publicēti gan nozīmīgākie Latvijas Senāta Apvienotās sapulces spriedumi, gan arī Senāta departamentu spriedumi un lēmumi.⁴ Pateicoties D.A.Lēberam, liela daļa šo nolēmumu 1997.–1998.gadā tika pārizdoti 16 sējumos, kuriem vēl papildus tika izdoti 3 sējumi ar profesora izveidotiem rādītājiem,⁵ un tagad tie ir pieejami lielākajās bibliotēkās un tiesu iestādēs.

² Piemēram, Civillikums, Zemesgrāmatu likums, Vekseļu likums u. c.

³ Plašāk sk.: Apse D. *Tiesu prakse un Latvijas Senāta Administratīvais departaments (1918–1940)*. grām.: Tiesu prakses veidošana / LU zinātniskie raksti. Dr. habil. iur. prof. E.Meļķīša redakcijā. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 68.–101.lpp.

⁴ Meļķīsis E. *Par tiesu prakses vienotību*. – turpat, 10.lpp.

⁵ *Latvijas Senāta spriedumi (1918-1940)*. Faksimilizdevums. – Rīga: Latvijas Republikas Augstākā Tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997–1998; *Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem*. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. – Rīga: D.A.Lēbers, 1997.

Šobrīd liela daļa Latvijas Senāta nolēmumu tekstu ir pieejami arī Tiesību zinātņu pētniecības institūta mājaslapā⁶ un Augstākās tiesas (Senāta) mājaslapā⁷, kas tiek pastāvīgi papildināta ar nolēmumiem, kuri tikuši izmantoti tiesas spriešanā.

Mūsdienu tiesību prakse apliecina, ka Senāta atziņas tiek izmantotas gan tiesas spriešanā, gan tiesību doktrīnas attīstībā, tostarp interpretējot tās Civillikuma normas, kuras ir spēkā to sākotnējā 1937.gada redakcijā. Tomēr kopumā zināšanas par Latvijas Senāta nolēmumu nozīmi un iemaņas to praktiskai izmantošanai plašajā mūsdienu juristu saimē ir nepietiekamas. Arī tiesību prakses piemēri liecina, ka iepriekšējā tiesību prakses nozīme nav pietiekami novērtēta.

Tiesu prakses, tostarp Latvijas Senāta prakses kā nozīmīga tiesību palīgavota apzināšana un izmantošana saistāma arī ar jēdziena “judikatūra” izpratni.

Latvijas teritorijā judikatūra kļuvusi par nozīmīgu tiesību avotu jau kopš Livonijas perioda. Īpaša nozīme judikatūrai ir bijusi tirdzniecības tiesībās, kas veidojušās uz tirgotāju paražu pamata. Judikatūra šeit bija palīgavota statusā, *de facto* tai piemita saistoša avota spēks. Zviedru laikos tās kā palīgavota loma tika kavēta. Kā juridisks jēdziens, kura jēga pielīdzināma mūsdienu izpratnei, judikatūra tiek lietota vācbaltu juristu darbos 1936./37. gadā un agrāk. Līdz ar to ir pašsaprotami, ka arī Latvijas Senāta nolēmumu pamatošanai ir izmantota judikatūra, lai arī tās apzīmēšanai šāds vārds netiek lietots.

Un tieši tāpēc, balstoties uz tiesu prakses pēctecības principu, mūsdienu Latvijā judikatūra jāuztver nevis kā jaunievedums tiesību avotu sistēmā, bet gan kā atkalieviests jeb reintegrēts jēdziens Latvijas tiesiskajā domā. Judikatūras jēdziena satura izpratni mijiedarbībā ar citiem tiesību avotiem veicinājuši vairāki tiesībzinātnieku darbi, tostarp šī priekšvārda autore.

Par judikatūras nozīmes apzināšanos praksē liecina gan publiskoto dažādu tiesu nolēmumu teksti, gan likumprojektu sagatavošanas materiāli (anotācijas). Tomēr ne visos gadījumos arī šo dokumentu atsaucēs norādītie tiesu nolēmumi norāda uz to judikatūras statusu. Nereti judikatūra kā tiesnešu tiesību norma jeb tiesas radīta abstrakta juridiska atziņa tiek jaukta ar tiesu praksi konkrētas tiesību normas piemērošanā konkrētā lietā. Atšķirību skaidrošanā liela nozīme ir ne tikai tiesībzinātniekiem, bet arī tiesu institūciju analītiskajiem dienestiem gan Satversmes tiesā, gan Augstākajā tiesā (Senātā). Pie tam Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskai nodaļai noteiktās funkcijas “atlasīt un sistematizēt Augstākās tiesas (Senāta) nolēmumus, kuros atrodamas vienveidīgai normu piemērošanai un vienotas tiesu prakses veidošanai noderīgas atziņas, kā arī nolēmumus, kas rada juridisku interesi”⁸

⁶ <https://tzpi.lu.lv/pirmais-neatkaribas-laiks/tiesu-prakse/>

⁷ <http://at.gov.lv/lv/judikatūra/vesturiska-judikatūra-līdz-1940gadam>

⁸ <http://at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/struktura/judikatūras-un-zinatniski-analitiska-nodala>

salīdzināmas ar Latvijas Senāta Spriedumu biroja uzdevumiem saskaņotas un paredzamas Senāta prakses veidošanas nolūkā – ierīkot un vest sistematizētus krājumus Senāta praksē paustām tiesiskām atziņām vai tēzēm, “kam principiāla nozīme un juridisks svars vai interese” apkopšanā.⁹

Joprojām nepieciešama plašāka judikatūras maiņas pamatojumu skaidrošana. “Tiesiskā apziņa laika gaitā var mainīties un arī mainās. Tiesneša uzdevums ir ne vien ņemt vērā judikatūru, bet arī to kritiski vērtēt un nepieciešamības gadījumā mainīt. Situācijās, kad tiesa, nonākot pie jaunām atziņām, atkāpjas no iepriekš paustajām, nav nekāda iemesla runāt par tiesas kļūdu.”¹⁰ Taču informācijai par šādām jaunām tiesas atziņām jābūt savlaicīgi un viegli pieejamai. Šim nolūkam, tādējādi saglabājot pēctecību arī Augstākās tiesas (Senāta) darbā, noderīga Latvijas Senāta darbības tiesu prakses un judikatūras atziņu apkopšanas un publicēšanas jomā tālāka izpēte.

Svarīga loma Latvijas Senāta darbībā bija 1938.gadā izveidotajam Spriedumu birojam, kura uzdevums bija “dot iespēju saskaņot un paredzēt Senāta praksi”¹¹, bet kura paveiktais līdz Latvijas okupācijai tiesu nolēmumu un judikatūras atziņu apkopšanā un sistematizācijā nav pietiekami novērtēts un līdz šim ir mazs pētīts. Tāpēc grāmata “**Latvijas Senāta Spriedumu birojs. Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu (1938–1940)**” ir būtisks pienesums Latvijas Senāta atstātā tiesību mantojuma apzināšanā un praktiskā izmantošanā.

Latvijas Senāta Spriedumu birojs (Birojs) tika izveidots, ņemot vērā citu kontinentālās Eiropas tiesību lokam piederīgo valstu augstāko tiesu darbības pieredzi un tradīcijas.¹² Nolēmumu tēžu veidošanas un sistematizēšanas prakses un metodoloģijas ieviešanā neatsverama loma bija senatora un Biroja vadītāja Kārļa Ducmaņa darbam. Mērķtiecīgi radot apstākļus nozīmīgāko nolēmumu publicēšanai, tika likti pamati vienveidīgas tiesu prakses pieejamības nodrošināšanai tiesību normu taisnīgākai piemērošanai, pilnveidota nolēmumu apstrādes sistēma, nolēmumu atlases un selekcijas kritēriji.

Tuvāk iepazīstoties ar Biroja paveikto tā pastāvēšanas īsajā laikā, jāsecina, ka starpkaru posmā Latvijā ieviestā judikatūras tēžu veidošanas metodoloģija ir pietiekami mūsdienīga un vairākos aspektos izmantojama aktuālo judikatūras atziņu apkopšanā. Arī vairāki Latvijas tiesu nolēmumos

⁹ Sk. Spriedumu biroja instrukcijas 7.punktu šā izdevuma 19.lpp.

¹⁰ LR Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017.gada 9.novembra rīcības sēdes lēmums lietā SKC-1420/2017 (Nr.C30440716), 4.2.punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2017>

¹¹ Tiesu iekārtas likuma 61.² pants. Sk. grām.: *Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri.* – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 387.lpp.

¹² Sk.: Ducmanis K. *Pārskats par spriedumu birojiem Berlīnē, Leipcīgā, Vīnē, Prāgā, Romā un Varšavā.* grām.: Tiesu prakses veidošana, *op. cit.*, 24.–67.lpp.

atrodami secinājumi par konkrētiem problēmjautājumiem joprojām turpina ietekmēt tiesisko domu un praktisko jurisprudenci.

Grāmatas idejas autore ir ilggadējā Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos Mg.iur., phil. Zinaida Indrūna, kuras darbs daudzus gadus bijis saistīts gan ar Augstākās tiesas prakses apkopošanu un publiskošanu, gan ar tiesnešiem nepieciešamo tiesību avotu apzināšanu un popularizēšanu.

Grāmatu veido divas savstarpēji saistītas, bet reizē patstāvīgas daļas, kas būs ne tikai vērtīgs uzziņas avots par Latvijas Senāta Spriedumu biroju, bet var kalpot arī kā palīglīdzeklis Latvijas civiltiesību mantojuma praktiskā izmantošanā un tālākā izpētē.

Grāmatas pirmo daļu veidojusi Z.Indrūna, balstoties uz savu ilgstošo profesionālo pieredzi un zinātniski pētniecisko interesi par Latvijas tiesību mantojumu un Latvijas Senāta vēsturi. Apkopotais plašais un vispusīgais informatīvais materiāls par Spriedumu biroju paver mazāk zināmās un nezināmas lappuses gan tā izveidošanas un darbības vēsturē, gan tā lomu vienotas tiesu prakses veidošanā starpkaru posmā Latvijā. Vienlaikus sniegts ieskats arī Augstākās tiesas (Senāta) darbībā tiesu prakses un judikatūras atziņu apkopšanas un publiskošanas jomā, apliecinot, ka Biroja ieviestie principi nolēmumu tēžu atlasē un veidošanai ir izmantojami arī mūsdienās.

Uzsverot biroja ieguldījumu tiesiskās sistēmas pilnveidē no institucionālā aspekta, autore sniedz arī bagātīgu informāciju par Biroja vadītāja K.Ducmaņa un citu tā darbinieku dzīves un darba gaitām, kas apliecina personības lomu Birojam noteikto funkciju sekmīgā īstenošanā.

Savukārt *grāmatas otrās daļas* veidošanā, atlasot Spriedumu biroja apkopotās Latvijas Senāta nolēmumu tēzes ar Civillikuma normu piemērošanu saistītos jautājumos, aktīvi piedalījusies ne tikai šīs grāmatas juridiskā redaktore Mg. iur. Signe Terihova, bet arī Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas vadītāja Anitai Zikmane; konsultācijas snieguši arī Latvijas Universitātes mācībspēki. Publicētās tēzes kalpos gan kā Civillikuma normu vēsturiskās interpretācijas uzziņas avots, gan kā paraugs tiesas argumentācijai un nolēmumos ietvertu tiesas atziņu atsijāšanai un tēžu formulēšanai.

Tā, piemēram, tēzēs ietvertās atsauces uz iepriekšējiem nolēmumiem, norāda uz Senāta mērķi veicināt vienveidīgas tiesu prakses veidošanos un novērst atšķirīgu nolēmumu pieņemšanu līdzīgās lietās. Šāda prakse tiek piekopta arī mūsdienās. Un tas sasauca arī ar prof., Dr. iur. Kalvja Torgāna norādīto, ka “jurisprudencē ne katra jauna atziņa tiek uztverta ar aplausiem, dažkārt paiet gadi vai gadu desmiti, kamēr tā gūst oficiālu atzīšanu, piemēram, likuma formā vai tiesu prakses pagriezienu veidā.”¹³

¹³ Torgāns K. Tiesību principu, likumu un zinātnes atziņu loma civiltiesisku strīdu risināšanā. *Jurista Vārds*, 04.12.2018., Nr.49, 14.lpp.

Vienlaikus attiecībā uz atsaukšanos uz tiesas spriedumiem citās lietās jāņem vērā Augstākās tiesas Senāta norādītais, ka tiesas spriedums citā lietā nevar būt pastāvīgs pamats strīda izšķiršanai, bet kā sekundārs tiesību avots izmantojams sprieduma argumentācijā attiecībā uz noteiktas tiesību normas piemērošanu. Turklāt nav pieļaujama atsauce uz konkrētu lietu kā tiesu praksi, neatklājot iepriekšējā tiesas spriedumā izvirzītos argumentus un nenorādot, kā konkrētā lieta sasaucas ar iepriekšējā lietā pastāvējušajiem apstākļiem, kas ļauj izdarīt secinājumu par atbilstošu strīda risinājumu izskatāmajā lietā.¹⁴

Uzsverot tiesību zinātnes lomu civiltiesiskajās attiecībās gan tiesību normu skaidrošanā, gan konkrētu civiltiesisku strīdu risināšanā, prof. K.Torgāns citastarp norādījis: “Kā zināms, civiltiesiskā regulējuma pamats kopš 1992.gada ir spēkā atjaunotais Latvijas 1937.gada Civillikums. To sastādījuši vīri, kas pazina Eiropas likumu un tiesību tradīcijas. (...) Taču kopš Civillikuma atjaunošanas aizritējušajos gados ir atklājies, ka modernajā sabiedrībā vispārīgi formulētās normas, un tādām arī jābūt tiesību normām, līgumu praksē un tiesās var tikt iztulkotas tā, kā Civillikuma tēviem pat sapņos nerādījās.”¹⁵ Tāpēc vēsturiskajām Latvijas Senāta nolēmumos atrodamajām atziņām ir īpaša nozīme Civillikuma normu patiesā satura un mērķa noskaidrošanā. Apliecinājumu šo atziņu vērtībai, risinot aktuālos tiesiskos strīdus, var gūt no grāmatas pirmās daļas 5.pielikumā atrodamā Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departamenta nolēmumu uzskaitījuma, kuros tiesa atsaukusies uz atsevišķiem Latvijas Senāta nolēmumiem. Tādējādi realitātē izpaužas tiesību sistēmas vienotības un tiesību pēctecības principu darbība.

Ar šo grāmatu Latvijas tiesību piemērotāji, papildinot savas zināšanas par Latvijas Senātu un tā Spriedumu biroju, iegūs jaunu un noderīgu avotu Civillikuma normu tulkošanai un piemērošanai. Tā jo īpaši būs noderīga jurisprudences studentiem tiesību vēstures, tiesību teorijas un civiltiesību studijās, kā arī tiesīzbzinātniekiem tālākiem pētījumiem tiesību prakses izpētes jomā, veicinot harmonisku tiesību īstenošanas sistēmas attīstību.

Un nobeigumā izsaku pateicību juridiskajai redaktorei Signei Terihovai, kuras pieredzējušās redaktores otas pieskāriens jūtami caurauž un sistematizē visu grāmatu.

Dr. iur. Diāna Apse,
Latvijas Universitātes Juridiskā fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docente

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2007.gada 28.februāra spriedums lietā Nr.SKC-89/2007. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2007>

¹⁵ Torgāns K., *op. cit.*, 13.lpp.

I

Latvijas Senāta Spriedumu birojs

Zināida Indrūna

Ievads

Pamatojoties uz projekta “Augstākās tiesas kā tiesību sistēmu efektivitātes garants Eiropas Savienībā” rezultātiem tika izstrādāta Labas prakses rokasgrāmata Augstāko tiesu administrēšanā¹, kuras atvēršana notika 2017.gada 21.aprīlī Zinātniskā konferencē Latvijas Universitātē. Projektu līdzfinansēja Eiropas Komisija, tas ir īstenots, sadarbojoties Latvijas Augstākajai tiesai, Ungārijas Augstākajai tiesai, Lietuvas Augstākajai tiesai, Spānijas Augstākajai tiesai, Antverpenes un Ļubļanas Universitātei. Rokasgrāmatas ievadā projekta komanda atzina, ka tai ir gods atvērt jaunu lappusi savstarpējā dialoga veidošanā starp 20 Eiropas Savienības Augstākajām tiesām.² Šīs konferences ietvaros notika diskusija par Augstāko tiesu zinātniski analītisko nodaļu lomu tiesu darba organizācijā, to pieredzi sabiedrības informēšanā, tiesu prakses atziņu veidošanā, tās pieejamības nodrošināšanā un atbalsta sniegšanā tiesnešiem prāvas laikā.³ Zinātniski analītiskā un dokumentācijas nodaļa ir atbildīga par Augstākās tiesas judikatūras datubāzes izstrādi un lēmumu noformēšanu ievadīšanai judikatūras datubāzē (anonimizēšana, kopsavilkumu sagatavošana utt.).⁴

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos norādījusi, ka nevienveidīga tiesu prakse konkrētas valsts tiesību sistēmā ir Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmās daļas pārkāpums,⁵ un uzsvērusi, ka atšķirīgos nolēmumus nevar uzskatīt par tiesu prakses attīstību, ja tajos nav norādes par atkāpšanos no līdzšinējās tiesu prakses un tai atbilstošs pamatojums.⁶ Arī Satversmes tiesa 2010.gada 7.oktobra spriedumā lietā Nr.2010-01-01 ir norādījusi, ka “vienveidīga tiesu prakse ir nozīmīga, raugoties no tiesību uz taisnīgu tiesu viedokļa. Tiesu pienākums līdzīgas lietas izlemt līdzīgi, bet atšķirīgas lietas – atšķirīgi pamatojas uz vienlīdzības principu. ECT ir atzinusi, ka valsts pārkāpj Konvencijas 6. pantā noteiktās tiesības uz taisnīgu tiesu, ja tās augstākā tiesa nav nodrošinājusi tiesu prakses vienveidību un nav arī tādu

¹ Sk.: <http://at.gov.lv/lv/par-augstako-tiesu/starptautiska-sadarbiba/projekts-augstakas-tiesas-ka-tiesibu-sistemu-efektivitates-garants-es> (skatīts 12.11.2018.); *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr.15/2017 novembris, 51.–86.lpp.

² Rokasgrāmata Augstāko tiesu administrēšanā, 2.lpp. Pieejama: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Starptautiska_sadarbiba/ROKASGRAMATA%20ADMINISTRESANA.pdf

³ Sk.: <http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/pieaug-zinatniski-analitiska-darba-nozime-augstakajas-tiesas-8194?year=2017&month=4&>

⁴ Rokasgrāmata Augstāko tiesu administrēšanā, 15.lpp.

⁵ Piemēram: ECT 2015.gada 30.jūlija spriedums *Ferreira Santos Pardal* pret Portugāli (iesniegums Nr.30123/10); 2009.gada 24.marta spriedums lietā *Tudor Tudor* pret Rumāniju (iesniegums Nr.21911/03); 2008.gada 20.maija spriedums lietā *Santos Pinto* pret Portugāli (iesniegums Nr.39005/04); 2006.gada 14.novembra spriedums lietā *Gregório de Andrade* pret Portugāli (iesniegums Nr.41537/02). Pieejami: <https://hudoc.echr.coe.int/>

⁶ Sk., piemēram: ECT 2009.gada 27.janvāra spriedums lietā *Ştefan* un *Ştef* pret Rumāniju (iesniegums Nr.24428/03 un Nr.26977/03). Pieejami: <https://hudoc.echr.coe.int/>

mehānismu, ar kuru palīdzību tiesu prakses vienotību varētu nodrošināt, vai arī šie mehānismi nav piemēroti (sk. *ECT spriedumu lietā Jordan Jordanov et autres c. Bulgarie, arrêt du 2 juillet 2009, requête no 23530/02, paragraphes 48 à 53*).⁷

Eiropas tiesnešu konsultatīvā padome (CCJE) 2017.gada 10.novembrī viedoklī Nr.20 “Tiesu loma tiesību normu vienveidīgā piemērošanā” atzina, ka atšķirīgu nolēmumu pieņemšana, īpaši pēdējā tiesu instancē, var izraisīt taisnīgas tiesas prasības pārkāpumu, kas nostiprināta Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmajā daļā.⁸

Juristu vidū interese par tiesu prakses apkopošanu un tās pieejamības nodrošināšanu bija jau pirms Latvijas valsts nodibināšanas un neatkarīgas tiesu sistēmas izveides. Par to liecina, piemēram, V.Bukovska 1909. un 1914.gadā, kā arī A.Nolkena 1915.gadā izdotie 1864.g. Civillikuma komentāri.⁹ Starpkaru posmā nepieciešamību pēc kasācijas instancē uzkrātām juridiskām atziņām dažādos tiesību jautājumos un to apkopošanu stabilas un vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšanai trīsdesmitajos gados īpaši asi sāka izjust Latvijas Senāts. Tas lika pievērsties tiesu prakses atziņu atlasē, sistematizācijas un tālāk nodošanas kārtības izpētei Eiropas valstīs, lai līdzīgi kā citu valstu kasācijas tiesās izveidotu Latvijas tiesu sistēmai piemērotāko institūciju šādu uzdevumu veikšanai.

Šis darbs veltīts institucionalizētiem tiesu prakses zinātniskās apstrādes aizsākumiem Latvijā, kuri meklējami 20.gadsimta trīsdesmitajos gados līdz ar Spriedumu biroja izveidi. Darbam citstarp izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamie dokumenti, kuri iepriekš nav publicēti. Citētajos dokumentos iespēju robežās saglabātas 20.gs. divdesmitajiem–trīsdesmitajiem gadiem raksturīgās latviešu valodas rakstības īpatnības un autoru izteiksmes stils, kā arī dokumentos lietotie izcēlumi. Tomēr atsevišķos gadījumos, lai novērstu iespējamus pārpratumus un nemaldinātu lasītājus, tekstā izdarīti labojumi atbilstoši mūsdienu latviešu literārās valodas prasībām. Labotas arī acīmredzamas pārrakstīšanās kļūdas.

Paldies par iedvesmu un atbalstu šī izdevuma esošā veidola tapšanā Dr. iur. Diānai Apsei kā šīs grāmatas idejas iedvesmotājai, profesoriem Dr. iur. Jānim Rozenfeldam un Dr. iur. Kalvim Torgānam kā vēsturisko Senāta atziņu lietu un saistību tiesību vērtētājiem, manam kolēģim Dr. iur. Reinim Markvartam par franču un latīņu tekstu latviskošanu, kā arī Anitai Zikmanei par ziedoto laiku, veicot Senāta atziņu ģimenes tiesību jomā atlasī mūsdienu tiesiskā regulējuma kontekstā.

⁷ Sprieduma lietā Nr.2010-01-01 15.3 punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 12.10.2010., Nr.161. Līdzīga atziņa pausta arī, piemēram, Satversmes tiesas 2014.gada 28.novembra spriedumā lietā Nr.2014-09-01 (20.2.3.punkts). *Latvijas Vēstnesis*, 01.12.2014., Nr.238.

⁸ Viedokļa 3.punkts. *Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens*, Nr.16/2018 aprīlis, 63.lpp.

⁹ Буковский В. *Свод Гражданскихъ узаконений губерней Прибалтийскихъ*. В 2-х томах. – Рига: тип. Г.Геммель и Ко, 1914; Нолькенъ А. *Свод гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ* (Часть III Свода местныхъ узаконений губерний Остзейскихъ). Изд. 2-е. – Петроград: изд. юридического книжного склада “Право”, 1915.

II

Latvijas Senāta atziņas par Civillikuma normu piemērošanu (1938–1940)

Par grāmatā apkopoto Latvijas Senāta atziņu izmantošanu

Šīs grāmatas pirmajā daļā sniegts plašs ieskats Latvijas Senāta Spriedumu biroja izveidošanas vēsturē, darbībā un tā pienesumā vienotas tiesu prakses veidošanā. Savukārt otrā daļa veidota ar mērķi apliecināt, ka Latvijas Senāta nolēmumos ietverta atziņu kā palīgavota vērtība nav zudusi un tās ir izmantojamas tiesību normu interpretācijā arī mūsdienās. To pamato arī tiesību sistēmas vienotības un tiesību pēctecības principi.

Latvijas tiesību sistēmai atgūstot Rietumu tiesību lokam raksturīgās vērtības un principus, Civillikums kļuva par nozīmīgāko privāttiesiskās attiecības regulējošo normatīvo tiesību aktu. Tomēr arī 25 gadus pēc Civillikuma spēka atjaunošanas tā normu interpretācijas un piemērošanas prakse norāda uz virkni problēmām un neskaidrībām.

Lai Civillikuma normas aktualizētu atbilstoši faktiskajai tiesiskajai situācijai, tajā izdarīti vairāki būtiski grozījumi un papildinājumi. Vienlaikus vairākas normas ir spēkā to sākotnējā – 1937.gada redakcijā, saglabājot arī to pieņemšanas laikam atbilstošu valodas un juridiskās terminoloģijas lietojumu, kas mūsdienu tiesību piemērotajām ne vienmēr ir saprotams. Šo neskaidrību mazināšanā būtiska nozīme ir tiesību doktrīnai un jaunākām judikatūras atziņām, kas atbilstoši tiesību pēctecības principam veidojas un attīstās, izmantojot arī Latvijas Senāta nolēmumos paustās atziņas. To pierāda arī grāmatas pirmās daļas pielikumā iekļautais saraksts par Latvijas Senāta atziņu izmantošanu Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) Civillietu departamenta praksē (5.pielikums).

Tomēr plašākam tiesību piemērotāju lokam iespēja novērtēt šīs tiesību mantojuma daļas nozīmi līdz šim bijusi visai ierobežota. Kā jau norādīts grāmatas pirmajā daļā, informācijas pieejamība un zināšanas par Latvijas Senātu, tostarp Spriedumu biroju un tā darbību, juristu vidū bijusi ierobežota.

Lielā mērā šīs nepilnības palīdz novērst tehnoloģiju attīstība. Neliela daļa Latvijas Senāta dokumentu ir digitalizēta un atrodama Latvijas Nacionālā arhīva digitalizēto arhīva dokumentu kopā “*Ieskats Latvijas Senāta dokumentos. 1919–1940*”. Tā ir pieejama arī, ieejot Latvijas Republikas Augstākās tiesas (Senāta) mājaslapā: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/vesturiska-judikatura-lidz-1940gadam>

Starp šiem digitalizētajiem dokumentiem atrodama arī Spriedumu biroja izveidotā kartotēka – kartītes ar Latvijas Senāta nolēmumu atziņām (tēzēm). Šīs kartotēkas izmantošanai vajadzīgo tiesas atziņu meklējumos ir nepieciešams neliels ceļvedis. Tāpēc piedāvājam iepazīties ar šo Latvijas Senātā atziņu izlasi.

Publicēšanai šajā grāmatā atlasītas, mūsdienu, juridiskās domas tālākveidošanai nozīmīgākās Latvijas Senāta atziņas (tēzes) 1938.–1940.gadā pieņemtajos nolēmumos, tam interpretējot un piemērojot atsevišķas Civillikuma normas. Par palīdzību konkrēto tēžu atlasīšanā izsakām lielu pateicību profesoram Dr. iur. Kalvim Torgānam un profesoram Dr. iur. Jānim Rozenfeldam, kā arī Augstākās tiesas (Senāta) Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas vadītājai Anitai Zikmanei.

Senāta atziņu izmantošanu praksē atvieglos šim tēzu apkopojumam pievienotie paskaidrojumi un rādītāji, kā arī ar tēzēm saistīto tiesību normu teksti.

Grāmatā iekļautā tēzu izlase veidota, izmantojot Spriedumu biroja kartotēku.

Lai šī grāmatas daļa būtu ērti izmantojama kā palīgavots Civillikuma normu piemērošanai, **tēzes sistematizētas** atbilstoši Civillikuma spēkā esošajai redakcijai un publicētas kopā ar tām Civillikuma normām, kuras pamato attiecīgo Senāta atziņu vai kuru no normām Senāts interpretējis.

Civillikuma pantu teksti sagatavoti to aktuālā redakcijā ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 2018.gada 1.decembrim. Savukārt zemsvītru atsaucēs (vērēs) pie attiecīgajiem pantiem norādītas **visas pantu vēsturiskās redakcijas**. Tā kā Senāta atziņas veidotas, ņemot vērā Civillikuma sākotnējo redakciju, tas ļaus izvērtēt gan konkrētās Senāta atziņas aktualitāti, gan izsekot tiesiskā regulējuma attīstībai.

Tēzēm, kuras pamatotas vai attiecināmas uz vairākām Civillikuma normām, pievienotas attiecīgas norādes, novēršot to atkārtotu publicēšanu.

Izdevumā iekļauts arī **Likums par Civillikuma spēkā stāšanās laiku un pārejas laika noteikumi**, kuram pievienotas norādes uz tēzēm, kas saistāmas ar attiecīgo likuma normu.

Pārpublicējot **tēzu tekstus, saglabātas** tēzēs lietotās un starpkaru posmam raksturīgās latviešu valodas rakstības īpatnības. Tomēr atsevišķos gadījumos, lai novērstu iespējamus pārpratumus un nemaldinātu lasītājus, tekstā izdarīti labojumi atbilstoši mūsdienu latviešu literārās valodas prasībām. Labotas arī acīmredzamas pārrakstīšanās kļūdas.

Kartīšu oriģinālajos tēzu tekstos redzami **izcēlumi** – pasvītrojumi vai retinājumi – aizstāti ar trekņrakstu.

Lai Latvijas Senāta atziņa būtu vieglāk uztverama, tēzēs lietotajiem svešvārdiem, vecvārdiem vai izteicieniem, kā arī norādēm uz tēzēs iekļautajiem avotiem **pievienoti skaidrojumi** (*tēzes tekstā lietotās zemsvītras atsauces*).

Skaidrojumu sagatavošanai izmantoti avoti, ņemot vērā Latvijas Senāta nolēmumu pieņemšanas laiku un šim laikam atbilstošāko attiecīgā vārda vai termina izpratni.

Visi pie tēžu tekstiem pievienotie skaidrojumi un tiem izmantotie avoti apkopotī arī **atsevišķā rādītājā** (sk. šā izdevuma 378.lpp.).

Zemsvītras atsaucēs atrodami arī to **citu Latvijas normatīvo aktu normu teksti**, kuras minētas tēzēs un izmantotas Senāta atziņu pamatošanai.

Kā jau ticis norādīts grāmatas pirmajā daļā, Spriedumu birojs apkopoja arī tos Latvijas Senāta **atzinumus, kuri pamatoti ar 1864.gada Civillikumu normām**. Lielākā daļa no šīm normām vēlāk tika pārņemtas Latvijas Civillikumā. Līdz ar to šo Senāta atzinumu nozīme Civillikuma normu piemērošanā nav zudusi arī mūsdienās.

Tāpēc, lai atvieglotu šai grāmatai atlasīto Senāta atzinumu izmantošanu, **pie Civillikuma pantiem norādīts arī tam atbilstošs 1864.g. Civillikumu pants**. Izveidots arī **Tēzēs minēto 1864.g. Civillikumu pantu un Latvijas Civillikuma pantu salīdzinošais rādītājs** (sk. šā izdevuma 390.lpp.).

Saglabāta kartītes oriģinālā iekļautā **norāde par to, vai tiesas atziņa ir citāts** no konkrētā nolēmuma, vai **teksts ir pārveidots** (mainīta vārdu secība) vai arī tēze ir tiesas atziņas **satura atstāstījums** (*attiecīgas norādes [c], [p] vai [a] aiz tēzes teksta*).

Saglabāta arī **atsauce uz spriedumu**, no kura tēze izveidota (*aiz tēzes*).

Atsaucē norādītas šādas ziņas: Senāta departaments, kas pieņēmis attiecīgo spriedumu (departamenta kopsēde vai Apvienotā sapulce, ja tās pieņēmušas attiecīgo spriedums); sprieduma pieņemšanas datums un numurs; attiecīgās lietas puses (dalībnieki krimināllietā vai administratīvajā lietā); konkrētās lietas referents.

Informācija par to, kur atrodami (publicēti) visu Senāta nolēmumu teksti, kas izmantoti šajā izdevumā atlasītajām tēzēm, kā arī šajās tēzēs minēto citu Senāta nolēmumu teksti, atrodama atsevišķā rādītājā (sk. šā izdevuma 393.lpp.).

Papildus **pievienota norāde par Latvijas Valsts vēstures arhīva lietu** (*aiz atsauces uz spriedumu*), kurā glabājas attiecīgās kartītes oriģināls.

Lai atvieglotu kartotēkas izmantošanu, Spriedumu birojs katrā kartītē ierakstīja **zīmvārdus (atslēgvārdus), pēc kuriem varētu atrast konkrēto tēzi**.

Šāda Spriedumu biroja izveidotā prakse interesējošo Senāta atziņu vieglākai meklēšanai ievērota arī šajā tēžu apkopojumā.

Taču no kartītēs esošajiem “zīmvārdiem”, saglabāti tikai tie, kas būtu saprotami lielākai daļai mūsdienu interesentu. Tie ir vienādoti visām šim izdevumam atlasītajām tēzēm. Vienlaikus atbilstoši tēžu saturam izveidoti arī jauni “zīmvārdi”.

Visi “zīmvārdi”, kas norādīti pie tēzēm, apkopoti arī **atsevišķā rādītājā** (sk. šā izdevuma 344.lpp.), kas palīdzēs atrast interesējošo Senāta atziņu šajā grāmatā.

Nobeigumā daži **praktiski ieteikumi**, kas varētu palīdzēt orientēties šajā Latvijas Senāta atziņu izlasē:

- meklējiet tēzi jūs interesējošā jautājumā zem konkrēta Civillikuma panta;
- meklējiet tēzi jūs interesējošā jautājumā pēc atslēgvārda (zīmvārda), kuri apkopoti alfabētiskajā rādītājā;
- lasot atrasto tēzi, izlasiet visu informāciju, kas tai pievienota vērēs.

Lasot un vērtējot atrastās Latvijas Senāta atziņas, **vienlaikus der atcerēties**, ka kopš tā laika, kad šīs atziņas radītas, tiesiskais regulējums ir mainījies. Taču tas neietekmē uz tiesiskas un demokrātiskas valsts principiem balstītu tiesību izpratni un juridisko domāšanu, kāda tā bija starpkaru posmā Latvijas senatoriem un Spriedumu biroja darbiniekiem un kādai tai jābūt mūsdienu Latvijas juristiem, tostarp piemērojot Civillikuma normas.